
Prisma Taalbeheersing

Basisgrammatica Nederlands

Begrijpelijk voor iedereen

Henriëtte Houët

prisma

Inhoud

Inleiding - Waarom grammatica?	7
1. Grammatica: de regels voor zinnen en woorden	8
2. Zinsontleden en woordbenoemen	10
3. Werkwoorden	12
4. Persoonsvorm	14
5. Onderwerp	16
6. Gezegde	18
7. Regelmatige en onregelmatige werkwoorden	20
8. Stam plus t	22
9. Spelling van andere werkwoordsvormen	24
10. De andere zinsdelen: aanvullingen op het gezegde	26
11. Lijdend voorwerp	28
12. Meewerkend voorwerp	30
13. Voorzetselvoorwerp	32
14. Bijwoordelijke bepalingen	34
15. De tijden van de zinnen	36
16. Woordsoorten	38
17. Zelfstandige naamwoorden	40
18. Lidwoorden	42
19. Bijvoeglijke naamwoorden	44
20. Koppelwerkwoorden	46
21. Naamwoordelijk gezegde	48
22. Bijvoeglijke bepalingen	50
23. Bijwoorden	52
24. Voornaamwoorden	54
25. Telwoorden	56
26. Samengestelde zinnen	58
27. Hoofdzinnen en bijzinnen	60
28. Bijvoeglijke bijzinnen	62
Uitwerking van de oefeningen	64

Inleiding

Waarom grammatica?

Grammatica is misschien niet je lievelingsvak. Je vond waarschijnlijk de taallessen op de basisschool met zinsontleden en woordbenoemen, ingewikkeld of dodelijk saai, of misschien wel allebei. Daarnaast vraag je je mogelijk af wat het nut is van kennis over de Nederlandse grammatica. Praten en schrijven lukt je immers ook wel zonder dat je al die regels en regeltjes kent. Waarom zou je ze dan leren?

Allereerst helpt kennis van de grammatica je de lessen over andere talen beter te begrijpen. In de lessen Engels, Frans en Duits gaat het vaak over de grammaticale regels van die talen. Je leert die regels makkelijker als je ook de regels van je eigen taal kent. Je snapt dan sneller wat de overeenkomsten en de verschillen zijn tussen Nederlands en andere talen.

Is grammatica dan alleen maar een steunvak voor andere vakken? Je heb er in ieder geval je hele leven wat aan. Misschien besluit je ooit nog eens bijvoorbeeld een cursus Russisch, Portugees, of Arabisch te volgen. Ook dan moet je kunnen aansluiten op de grammaticale regels van die taal. Je leert die taal dan makkelijker en sneller als je ook weet hoe het Nederlands in elkaar zit.

Ook is kennis van de Nederlandse grammatica handig als je in het buitenland geboren bent of als je ouders geen Nederlands spreken. Je snapt dan sneller en beter hoe het precies zit met bijvoorbeeld de juiste volgorde van woorden in een zin of het gebruik van *de* en *het*.

Ten slotte: als je beter begrijpt hoe de Nederlandse taal in elkaar steekt, zul je hem ook beter en makkelijker gebruiken. En dat is in ieder geval winst voor later. De Nederlandse taal gaat je leven lang mee en hoe beter je hem weet te gebruiken, hoe makkelijker je je door bepaalde fasen van je leven slaat. Misschien wordt schrijven wel een belangrijk onderdeel van je beroep. Misschien word je nog eens schrijver of journalist.

Dit boek leidt je stap voor stap door de regels van de Nederlandse grammatica heen. Elke volgende stap sluit aan bij de vorige. Je kunt deze basisgrammatica dan ook het beste van het begin tot het eind doorwerken. Op de linkerbladzijde staat steeds uitleg over een grammaticaal onderwerp. Soms tref je in de uitlegtekst een vraag aan. Probeer die eerst te beantwoorden, voordat je verder leest. Zo neem je de stof optimaal in je op. Op de rechterbladzijde staan oefeningen waardoor je je de leerstof nog beter eigen maakt. Bovendien bieden veel van de oefeningen je stof tot nadenken, waardoor je je inzicht in de Nederlandse taal verder vergroot.

Als je alle oefeningen hebt gemaakt en de antwoorden gecontroleerd, dan lees je onderaan de rechterbladzijde steeds wat je van die bladzijden geleerd hebt. De juiste antwoorden bij de oefeningen vind je achterin het boek.

1 Grammatica: de regels voor zinnen en woorden

Wat is grammatica precies? Allereerst gaat grammatica altijd over zinnen. Een zin is een combinatie van woorden die samen een goed lopend geheel vormen en een afgeronde betekenis hebben. Op papier begint een zin met een hoofdletter en eindigt hij met een punt. Als uitgangspunt voor uitleg en oefening kiezen we dan ook altijd een of meer zinnen. Lees om te beginnen het zinnetje hieronder. Als je het leest, weet je direct wat er staat: *Vandaag eten we pannenkoeken.*

Je kunt de woorden van deze zin in een andere volgorde zetten, zonder dat de betekenis verandert: *We eten vandaag pannenkoeken. Pannenkoeken eten we vandaag.*

Maar bij een bepaalde volgorde betekent de zin opeens iets anders:
Eten we vandaag pannenkoeken.

Nu is het plotseling niet zeker of we pannenkoeken eten. Dat is nog maar de vraag! Achter de laatste voorbeeldzin hoort dan ook een vraagteken.

Wat kun je uit deze zinnetjes met verschillende woordvolgordes opmaken? Je kunt de volgorde van de woorden in een zin veranderen, maar dat kan maar tot op zekere hoogte om nog dezelfde betekenis te houden. Dat betekent dat de betekenis van een zin iets te maken heeft met de volgorde waarin de woorden staan.

In alle voorbeelden tot nu toe ging het om goed lopende zinnen. Kiezen we weer een andere volgorde, dan voel je direct aan dat de zin fout is:
Vandaag we eten pannenkoeken.

De volgorde van de woorden is niet goed, maar je snapt toch direct wat er bedoeld is. En zo'n soort volgorde hoor je vaak gebruiken door mensen om je heen die uit het buitenland komen.

Zet nu de woorden van de voorbeeldzin eens in alfabetische volgorde. Je krijgt dan:
Eten pannenkoeken vandaag we.

Deze zin is echt helemaal fout. De woorden horen blijkbaar toch in een min of meer vaste volgorde. Voor de juiste volgorde van woorden in een zin gelden dus regels. En die regels bij elkaar vormen een groot deel van de grammatica van het Nederlands. Veruit de meeste van die regels pas jij voortdurend toe als je praat of schrijft, of zelfs denkt. Je vormt immers zelf zinnen waarin de volgorde van de woorden goed is. Ook kun je van de meeste zinnen die je hoort of leest direct aangeven of die zin goed of fout is. Dat zegt je 'taalgevoel', maar eigenlijk is dit taalgevoel hetzelfde als de regels van de grammatica. Die zitten dus in je hoofd. Alleen, je kunt ze niet benoemen. Deze basisgrammatica helpt je die regels boven tafel te halen.

Oefeningen

- a.** Neem als uitgangspunt de volgende zin.

Theo vertrekt zaterdag naar Afrika.

- 1 Zet de woorden uit deze zin in een andere volgorde, maar zorg dat de betekenis gelijk blijft. Probeer zo veel mogelijk volgordes uit.
- 2 Zet vervolgens de woorden in een andere volgorde, waardoor de betekenis verandert.
- 3 Welke twee woorden blijven steeds in dezelfde volgorde bij elkaar? Weet je al hoe dat komt? De uitleg komt later in dit boek.
- 4 Zet de woorden uit de zin in alfabetische volgorde. Wat krijg je nu?

- b.** Doe hetzelfde met de volgende zin.

Mijn buurman heeft een week geleden een nieuwe auto gekocht.

- 1 Zet de woorden uit deze zin in een andere volgorde, maar zorg dat de betekenis gelijk blijft. Probeer zo veel mogelijk volgordes uit.
- 2 Zet vervolgens de woorden in een andere volgorde, waardoor de betekenis verandert.
- 3 Welke opeenvolgende woorden blijven steeds in dezelfde volgorde bij elkaar? Weet je al hoe dat komt? De uitleg komt later in dit boek.
- 4 Zet de woorden uit de zin in alfabetische volgorde. Wat krijg je nu?

- c.** Vind je de volgorde van de woorden in de volgende zinnen goed? Kun je ze verbeteren door de volgorde te veranderen?

- 1 *Over de hele wereld een slordige 60 miljard wordt elk jaar aan ijs en ijsjes uitgegeven.*
- 2 *Om 3,5 liter ijsmix te maken is ongeveer vijf liter melk nodig.*
- 3 *1921 geïntroduceerd het houten in werd ijsstokje.*
- 4 *Bolletje een er gemiddeld krijgen likjes nodig om op te vijftig ijs zijn.*
- 5 *Mannen bijten vaker in een ijsje dan vrouwen. Vrouwen likken meer.*

Wat weet je nu?

- Woorden moeten in een bepaalde volgorde staan om een goede Nederlandse zin te vormen.
- Je kunt een beetje met de volgorde spelen en toch een goede zin houden.
- Door de volgorde op een bepaalde manier te veranderen, verandert soms ook de betekenis van de zin.
- Sommige combinaties van woorden vormen woordgroepjes waarvan de volgorde vast is.

2 Zinsontleden en woordbenoemen

In hoofdstuk 1 heb je gezien dat grammatica gaat over de volgorde van de woorden in een zin. Die volgorde wordt bepaald doordat elk woord in een zin een bepaalde ‘rol’ speelt. En over die rollen gaan de regels van de grammatica. Om die ‘rol’ van woorden toe te lichten nemen we weer als uitgangspunt het zinnetje: *Vandaag eten we pannenkoeken.*

Je kunt *vandaag* vervangen door bijvoorbeeld *morgen*, *misschien* of *gelukkig*, maar ook door een groepje woorden, bijvoorbeeld *tot onze vreugde*, als *avondeten* of om zes uur. Probeer het eens. Blijft de zin volgens jou goed lopen?

In dit voorbeeld spelen *morgen*, *misschien*, *gelukkig*, *tot onze vreugde*, als *avondeten* en om zes uur dezelfde rol als *vandaag*. De woorden en groepjes woorden die je onderling kunt vervangen vormen elk steeds hetzelfde **zinsdeel**. De andere onderdelen van de zin, in ons voorbeeld dus *eten*, *we* en *pannenkoeken* zijn de andere zinsdelen. En elk van die zinsdelen speelt een bepaalde rol in de zin. Hoe die rollen van de zinsdelen verdeeld zijn leer je in dit boek. Het gaat dan om **zinsontleden**.

Grammatica gaat ook over woorden. Zoals niet iedere acteur geschikt is om elke rol te spelen, zo kan ook niet elk Nederlands woord alle mogelijke rollen in de zin bekleden. Daarom zijn er ook regels voor woorden. We nemen weer het zinnetje: *Vandaag eten we pannenkoeken.*

Vervang *pannenkoeken* eens door *spaghetti* en daarna door *kaasfondue*. De zin blijft goed. Als je er nu even van uitgaat dat alles wat je maar kunt bedenken, eetbaar is, dan kun je *pannenkoeken* vervangen door veel andere woorden. Je krijgt dan bijvoorbeeld: *Vandaag eten we slingerplanten.* Of: *Vandaag eten we metaal.*

Probeer zo ook *pannenkoeken* te vervangen door *tafelpoten*, *krokodillen*, *hout*, *voetbal*, *tevredenheid* en *stomiteiten*. Elke vervanging levert een goede zin op. Je fantasie slaat misschien een beetje op hol, maar de zinnen lopen goed. Dat heet dat ze grammaticaal correct zijn. Maar je kunt niet zomaar alle woorden op de plaats van *pannenkoeken* invullen. Probeer het maar eens met: *waarom*, *uitgesloten*, *tien*, *de*, *bungee jumpen*, *zich* of *voordat*. Je ziet dat je dan steeds een rare zin krijgt, die niet goed loopt.

Zo kun je ook kijken wat er gebeurt als je *eten* vervangt door een ander woord, bijvoorbeeld: *Vandaag versieren we pannenkoeken.* Of: *Vandaag bakken we pannenkoeken.* Wat krijg je als je *eten* vervangt door: *gooien*, *verkopen*, *drinken*, *schenken*, *bezitten*, *bijten*, *verplaatsen* en *lezen*. Elk van deze vervangingen levert een grammaticaal goed lopende zin op. Maar ook hier ‘passen’ niet alle woorden. Probeer maar eens *eten* te vervangen door: *kaasfondue*, *zwart*, *hun* of *omdat*. Dan krijg je echt idiote zinnen. Er zijn dus woorden die je onderling kunt vervangen en woorden waarbij dat niet kan. Kennelijk zijn er dus verschillende soorten woorden. Het indelen van woorden in woordsoorten is **woordbenoemen**. Ook woordbenoemen leer je uit dit boek.

Oefeningen

a. Neem als uitgangspunt opnieuw de volgende zin.

Theo vertrekt zaterdag naar Afrika.

- 1 Vervang *Theo* door een ander woord. Probeer meerdere mogelijkheden uit.
- 2 Vervang *Theo* door een groepje van twee en een groepje van drie woorden. Probeer meerdere mogelijkheden uit.
- 3 Vervang *Theo* door een groepje met zo veel mogelijk woorden. Hoeveel woorden heb je?
- 4 Vervang *zaterdag* door een ander woord. Probeer meerdere mogelijkheden.
- 5 Vervang *zaterdag* door een groepje van twee en een groepje van drie woorden. Probeer meerdere mogelijkheden.
- 6 Vervang *zaterdag* door een groepje met zo veel mogelijk woorden. Hoeveel woorden heb je?
- 7 Schrijf nu de zin op, maar dan met de twee langste groepjes woord die je voor *Theo* en voor *zaterdag* hebt gevonden.
- 8 Doe dat nog eens, maar laat de zin beginnen met het groepje woorden dat je in plaats van *zaterdag* hebt gevonden.
- 9 Doe hetzelfde maar laat de zinnen beginnen met *Vertrekt* Zet er een vraagteken achter.

Je hebt nu van groepjes woorden zinsdelen gemaakt. Welke die zinsdelen zijn, lees je later.

b. Ga uit van de volgende zin

Ik wil een nieuw bankstel kopen.

- 1 Vervang *kopen* door tien andere woorden. De zin moet wel goed blijven lopen. Schrijf de woorden onder elkaar op. Zet erboven: *werkwoorden*.
- 2 Vervang *bankstel* door tien andere woorden. De zin moet wel goed blijven lopen. Schrijf de woorden onder elkaar op. Zet erboven: *zelfstandige naamwoorden*.
- 3 Vervang *nieuw* door tien andere woorden. De zin moet wel goed blijven lopen. Schrijf de woorden onder elkaar op. Zet erboven: *bijvoeglijke naamwoorden*.

Je hebt nu drie woordsoorten benoemd. In hoofdstuk 3 beginnen we met de werkwoorden. In totaal zijn er tien woordsoorten. Later lees je daar meer over.

Wat weet je nu?

- Grammatica omvat zinsontleden en woordbenoemen.
- Zinnen zijn op te splitsen in zinsdelen. Een zinsdeel kan een woord zijn of een groepje woorden.
- Binnen een zinsdeel hebben de woorden meestal een vaste volgorde.
- Er zijn verschillende woordsoorten.

3 Werkwoorden

Elke zin vertelt wat er in die zin gebeurt. Vaak drukt één woord de eigenlijke gebeurtenis uit, los van wie of wat er bij die gebeurtenis betrokken is of wanneer of waar die gebeurtenis plaatsvindt. Wat gebeurt er in de volgende zinnen? Het antwoord vind je als je één woord invult achter: *Er wordt* of *Er werd*

Voorbeeld: *De schilders verfden de deuren groen.* -> *Er wordt geverfd.*

Doe het zelf eens met de volgende zinnen:

Ik fiets naar het station. Er wordt

De vrachtwagen stopte voor het rode licht. Er werd

Mijn ouders sliepen tot tien uur. Er werd

De woorden die de gebeurtenis uitdrukken, zijn werkwoorden. Omdat er zo veel soorten gebeurtenissen zijn, zijn er ook erg veel werkwoorden, wel enkele duizenden. Een greep: *kopen, fietsen, redeneren, moeten, lopen, bewegen, veranderen, vallen, smelten, slapen, willen, zijn, drijven, vallen en opstaan.*

Hoe herken je een werkwoord? Werkwoorden hebben een hoofdvorm die bijna altijd op *-en* eindigt. Dat is de vorm die je in het woordenboek vindt. Die vorm met *-en* aan het eind is het **hele werkwoord**. Als je vóór het hele werkwoord *wij* zet, krijg je een zinnetje, waarin iets over die *wij* gezegd wordt: *wij wandelen, wij verhuizen, wij demonstreren, wij squashen, wij zweten, wij zullen, wij worden.*

In de volgende zinnen wordt ongeveer dezelfde gebeurtenis uitgedrukt, maar niet helemaal.

De schilders verfden de deuren groen.

De schilders hebben de deuren groen geverfd.

De schilders moeten de deuren groen verven.

In de laatste twee zinnen staan de werkwoorden *hebben* en *moeten*. Er kunnen dus meer werkwoorden in één zin staan. Verder staat er niet meer *verfden*, maar *geverfd* en *verven*. De betekenis van de twee laatste zinnen is ook iets anders dan die van de eerste zin, maar het gaat nog steeds om dezelfde gebeurtenis. Als een werkwoord in z'n eenje de gebeurtenis uitdrukt, is dat een **zelfstandig werkwoord**. De andere werkwoorden, die meehelpen de gebeurtenis uit te drukken, zijn **hulpwerkwoorden**.

Er zijn maar elf hulpwerkwoorden. Dat maakt het makkelijk om ze te herkennen. Het zijn: *hebben, worden, zijn, kunnen, moeten, mogen, willen, zullen, blijven, doen, laten*. Hulpwerkwoorden hebben geen zelfstandige betekenis; ze komen alleen voor in combinatie met een zelfstandig werkwoord.

Oefeningen

- a.** Schrijf de werkwoorden uit het volgende tekstfragment op. Het zijn er veertien. Geef bij elk werkwoord aan of het een zelfstandig werkwoord of een hulpwerkwoord is.
- De scootmobiel, drie- of vierwielige karretjes voor ouderen, moet een stoerder imago krijgen. Daartoe worden eind deze maand op het circuit van Zandvoort de eerste Nederlandse Scootmobiel Kampioenschappen gehouden. De race wordt georganiseerd door het Nationaal Fonds Ouderenhulp. Het fonds wil met deze actie inspelen op de strengere wetgeving. Vanaf volgend jaar wordt de scootmobiel namelijk minder makkelijk vergoed. Met de scootmobielrace vraagt het ouderenfonds ook de aandacht van het bedrijfsleven. Door een scootmobiel te adopteren kunnen lokale bedrijven hun maatschappelijke betrokkenheid tonen.
- b.** Geef van de volgende werkwoorden aan wat het hele werkwoord is:
 kocht – werkte – gebeten – staan – gevonden – zag – vluchtte – ontmoet – geslagen – gedaan

Wat valt op over het eind van sommige hele werkwoorden?

- c.** Vul op de stippels de juiste vorm van het werkwoord lopen in.
- 1 Volgende week Frederik de marathon.
 - 2 Ik wel naar de markt.
 - 3 Herten ... harder dan everzwijnen.
 - 4 ... jij wel eens door de Kalverstraat.
 - 5 Wat zie je als je over het strand ...?
 - 6 Waar ... jullie zo snel naartoe?

Hoeveel verschillende vormen heb je gevonden?

- d.** Kijk naar de volgende zin.
 Dat popconcert zou ik niet graag hebben willen missen.

Hoeveel werkwoorden zitten erin? Hoeveel hulpwerkwoorden?

Wat weet je nu?

- Je herkent werkwoorden.
- Je onderscheidt zelfstandige werkwoorden en hulpwerkwoorden.
- De vorm van een werkwoord is afhankelijk van de persoon die erbij staat.
- Zes werkwoorden eindigen niet op –en, maar hebben een andere vorm. Het zijn *doen, gaan, slaan, staan, zien* en *zijn*.
- In een zin kan meer dan één hulpwerkwoord staan.

4 Persoonsvorm

In hoofdstuk 3 heb je gezien dat een of meer werkwoorden samen de gebeurtenis in een zin uitdrukken. Er is echter altijd maar één persoonsvorm. Het woord ‘persoonsvorm’ wil zeggen dat die vorm van het werkwoord hoort bij de persoon of de personen die de gebeurtenis laat of laten gebeuren. Ook als een of meer dieren of dingen de gebeurtenis laten gebeuren, heet die vorm de persoonsvorm.

De persoonsvorm kan qua uiterlijk wisselen, afhankelijk van de persoon die erbij staat. Dat zie je bij zijn: ik ben, jij bent, hij is, wij/jullie/zij zijn. Ook in andere talen is dat zo: In het Engels: *I am, you are, he is, we/they are*. De Fransen hebben zelfs in het meervoud verschillende persoonsvormen: *j’ai, tu es, il est, nous sommes, vous êtes, ils sont*.

Hoe vind je de persoonsvorm in een zin? Er zijn drie trucjes. Als voorbeeldzinnen nemen we:

De merel zingt uit volle borst.

Als krantenbezorger heb ik meer verdiend dan als vakkenvuller.

Gedurende de hele wedstrijd moesten de toeschouwers staan.

Truc 1: verander de tijd in de zin, maar je mag geen woord toevoegen of weglaten. Het woord dat verandert is de persoonsvorm.

*De merel **zong** uit volle borst*

*Als krantenbezorger **had** ik meer verdiend dan als vakkenvuller*

*Gedurende de hele wedstrijd **moeten** de toeschouwers staan.*

Truc 2: maak de zin vragend door de volgorde van de woorden te veranderen. Ook bij deze truc mag je geen woord toevoegen of weglaten. Het woord dat vooraan komt te staan is de persoonsvorm.

***Zingt** de merel uit volle borst?*

***Heb** ik als krantenbezorger meer verdiend dan als vakkenvuller?*

***Moesten** de toeschouwers gedurende de hele wedstrijd staan?*

Truc 3: Verander de persoon (of het dier of ding) die bij de persoonsvorm staat van enkelvoud naar meervoud of andersom. Het woord dat door die verandering mee verandert is de persoonsvorm:

*De merels **zingen** uit volle borst*

*Als krantenbezorger **hebben** wij meer verdiend dan als vakkenvuller*

*Gedurende de hele wedstrijd **moest** de toeschouwer staan.*

De laatste truc is het lastigst, omdat je soms moet zoeken naar de juiste persoon of het juiste dier of ding. Probeer altijd eerst een van de eerste twee trucjes.

Oefeningen

- a.** Schrijf de werkwoorden uit het tekstfragment hieronder op. Zoek in elke zin de persoonsvorm. Pas daarvoor alledrie de trucjes toe.

Een 17-jarige jongen heeft in de nacht van donderdag op vrijdag ingebroken in een voetbalkantine aan de Sportlaan in Tuindorp. Kort daarop heeft de politie hem ingerekend. De jongen fietste met hoge snelheid weg van het sportcomplex. Na een achtervolging heeft de politie de jongen kunnen aanhouden. In zijn fiets-tas vonden de agenten inbrekerswerktuigen en gestolen goederen uit de voetbal-kantine. De jongen is meegenomen naar het politiebureau voor verhoor.

Welke vind je de handigste truc? Onthoud die.

- b.** Vul de juiste persoonsvorm in van de werkwoorden die tussen haakjes staan.

- 1 Morgen (werken) ik volgends het tropenrooster.
- 2 Olivier (vangen) graag vlinders.
- 3 (Pakken) je even je pindakaas?
- 4 Je (drinken) nu wel erg veel cola.
- 5 Ik (nemen) wel een glaasje water.
- 6 (Komen) Lotte vanavond ook?

Kun je nu al aangeven wanneer de persoonsvorm wel en wanneer die niet een -t aan het eind krijgt? Die regel wordt in hoofdstuk 8 uitgelegd.

- c.** Vul de juiste persoonsvorm van barsten in.

- 1 Ik op dit moment van de honger.
- 2 jij ook van de honger?
- 3 Je nog eens uit je broek.
- 4 Waarom Casper altijd zo uit?

Wat valt je op? Weet je waarom dat zo is?

- d.** In de volgende zin zitten twee persoonsvormen. Welke?

Gerard zei dat hij een nieuwe camera wilde kopen.

Weet je al hoe dat kan?

Wat weet je nu?

- Je herkent de persoonsvorm in een zin.
- De persoonsvorm in het enkelvoud krijgt geen -t als die persoonsvorm bij ik hoort, of als jij er direct achter staat.
- Als een heel werkwoord eindigt op -ten, zijn in zinnen in de tegenwoordige tijd alle persoonsvormen in het enkelvoud hetzelfde.
- Zinnen kunnen samengesteld zijn. Een samengestelde zin heeft meer dan één persoonsvorm.

5 Onderwerp

In hoofdstuk 4 heb je gelezen dat de persoonsvorm hoort bij de persoon die (of het dier of ding dat) de gebeurtenis in de zin laat gebeuren. Het zinsdeel waarin die persoon genoemd staat, is het onderwerp van de zin. Het onderwerp drukt dus uit wie of wat de gebeurtenis laat gebeuren.

Hoe vind je het onderwerp in een zin? Je kunt daarvoor de derde truc uit hoofdstuk 4 gebruiken, maar die is soms lastig. Lukt het met behulp van deze truc niet, dan vind je het onderwerp makkelijk door de vraag te stellen: wie of wat + persoonsvorm + andere werkwoorden. Het antwoord op deze vraag levert het onderwerp op. Voorbeeld:

De merel zingt uit volle borst. Wie of wat zingt? Antwoord: *de merel*

Stuur je me straks een sms'je? Wie of wat stuurt? Antwoord: *je*

Als verkoper heeft Laurens veel verdiend. Wie of wat heeft verdiend? Antwoord: *Laurens*

De onderwerpen in de drie zinnen hierboven zijn dus: *de merel*, *je* en *Laurens*.

Het onderwerp kan uit één woord bestaan:

Ik moet vanmiddag werken. Wie moet werken? Antwoord: *ik*.

Maar het onderwerp kan ook erg lang zijn:

Het magere meisje achter de vleesbalie bij de supermarkt in de Willemstraat kan niet tellen. Wie kan niet tellen? Antwoord: *het magere meisje achter de vleesbalie bij de supermarkt in de Willemstraat*.

Die laatste onderwerp bestaat uit wel twaalf woorden. Dat kunnen er zelfs nog veel meer zijn. Als je het onderwerp zoekt, is het wel belangrijk dat je het complete onderwerp vindt. Ook van elk ander zinsdeel moet je steeds goed bepalen waar het begint en eindigt. Maar hoe weet je nu dat het onderwerp niet ophoudt bij *het magere meisje*? Om daarachter te komen, kun je gebruik maken van een belangrijke regel in de grammatica. Die regel luidt:

In een zin met maar één persoonsvorm, dus een enkelvoudige zin, staat het onderwerp direct vóór of direct achter de persoonsvorm. (In samengestelde zinnen ligt het anders, maar daar komen we nog op.) Met andere woorden: er kan niets tussen onderwerp en persoonsvorm in staan. In de voorbeeldzin staat de persoonsvorm *kan* achter *Willemstraat*. Dat betekent dat alles ervoor bij het onderwerp hoort. Zet de persoonsvorm (*kan*) maar eens direct achter het magere meisje. Je krijgt dan:

Het magere meisje kan achter de vleesbalie bij de supermarkt in de Willemstraat niet tellen.

Deze zin loopt goed, maar hij betekent iets anders dan de zin daarboven! Wat is het verschil in betekenis? Probeer *kan* ook eens te plaatsen achter *vleesbalie* en achter *supermarkt*. Ontdek zo waar het magere meisje allemaal wel en niet kan tellen.

Oefeningen

- a.** Zoek de werkwoorden in het tekstfragment hieronder. Bepaal welk werkwoord de persoonsvorm is. Zoek vervolgens het onderwerp met behulp van de vraagproef: wie of wat + persoonsvorm + andere werkwoorden.
Zwaarlijvigheid is in de VS uitgegroeid tot een epidemie. Dit fenomeen zal volgend jaar het roken voorbijstreven als belangrijkste oorzaak van een dikwijls vroege dood. De jonge filmmaker Morgan Spurlock onderzocht in twintig steden de eetgewoonten. Hij fungeerde intussen zelf als proefdier. Een maand lang at hij uitsluitend bij McDonald's. Zijn documentaire *Super Size Me* bracht hem in korte tijd veel succes. Vanaf vandaag draait de film in Nederland.
- b.** Wat is precies het onderwerp in de volgende zinnen. Tip: zet het onderwerp dat je vindt, aan het begin van de zin en maak de zin verder af. Het onderwerp is dan alles wat vóór de persoonsvorm staat.
- 1 Gisteren heeft onze buurman met zijn zoon een nieuw dakraam getimmerd.
 - 2 Gisteren heeft onze buurman met het rode haar een nieuw dakraam getimmerd.
 - 3 Iedere dag geniet mijn oom van zijn nieuwe auto.
 - 4 Iedere dag geniet de oom van mijn vriendin van zijn rustige oude dag.
 - 5 Erg lang moest mijn vriendin uit Wassenaar wachten.
 - 6 Erg lang moest mijn vriendin op haar vader wachten.
 - 7 Vannacht heeft een hevige storm vanuit het zuidwesten gewaaid.
 - 8 Vannacht heeft een hevige storm uit het zuidwesten veel schade veroorzaakt.
 - 9 Mogelijk komt er een banketbakkerij in het winkelcentrum.
 - 10 Mogelijk wordt de banketbakkerij in het winkelcentrum gesloten.
- c.** Staat er een onderwerp in de volgende zinnen?
- 1 Ruim je kamer op.
 - 2 Kook de broccoli gedurende acht minuten beetgaar.
 - 3 Neem voor de zekerheid een warme trui mee.
 - 4 Geef je pincode nooit aan iemand anders.

Heb je een idee hoe dat komt?

Wat weet je nu?

- Je herkent het onderwerp in een zin.
- Het onderwerp staat direct vóór of direct achter de persoonsvorm.
- Er zijn zinnen zonder onderwerp. Deze zinnen staan in de gebiedende wijs.

6 Gezegde

De werkwoorden die samen de gebeurtenis in een zin uitdrukken, vormen het *gezegde* van de zin. Als er maar één werkwoord de gebeurtenis uitdrukt, dan is dat altijd de persoonsvorm, maar tegelijkertijd ook het gezegde: *Op de piano staan veel foto's*. Staat er vóór een werkwoord *te*, dan hoort dit *te* met het werkwoord erachter vaak ook bij het gezegde: *Zit je weer te slapen?*

Hoe vind je het gezegde? Als je weet wat werkwoorden zijn, is dat vrij simpel: schrijf alle werkwoorden in een zin achter elkaar op. Bijvoorbeeld:

De plantjes hebben de winter niet overleefd. Gezegde: hebben overleefd.

Pieter is gisteravond erg laat thuisgekomen. Gezegde: is thuisgekomen.

Hij zal daarom wel lang willen uitslapen. Gezegde: zal willen uitslapen.

Je ziet dat de onderdelen van het gezegde verspreid in de zin voorkomen. Toch vormen ze bij elkaar één zinsdeel. Geef nu in elk van de drie zinnen aan welk woord uit het gezegde de persoonsvorm is. Is de persoonsvorm een zelfstandig werkwoord of een hulpwerkwoord? Denk even na en lees dan verder.

Je ziet dat in de voorbeeldzinnen de persoonsvorm steeds een hulpwerkwoord is. Dat is altijd het geval als er meer dan één werkwoord in een zin voorkomt: dan is er namelijk minimaal één hulpwerkwoord, en altijd is dan het hulpwerkwoord de persoonsvorm. Bevat het gezegde dus een hulpwerkwoord, dan is het zelfstandig werkwoord nooit de persoonsvorm.

De andere werkwoorden in het gezegde zijn dus geen persoonsvorm, want daar is er maar één van. Welke andere werkwoordsvormen er bestaan, mag je zelf ontdekken. Vul daartoe de volgende zinnen aan met de juiste vorm van *maken*:

Jan heeft zijn huiswerk nog niet

Jan wil namelijk zijn huiswerk niet

Daarom wordt Jan een beetje gek

Jan moet volgens haar zijn huiswerk nog ...

Jan kan echter zijn huiswerk niet goed

Jan laat zijn huiswerk liever door een ander

Toch probeert Jan zijn huiswerk te

Je hebt maar twee verschillende vormen gevonden. Meer zijn er ook niet. Die twee vormen zijn:

- het **hele werkwoord** (maken)
- het **voltooid deelwoord** (gemaakt)

Het hele werkwoord is de vorm die je in het woordenboek vindt. Die vorm eindigt altijd op *-en*, behalve van zes werkwoorden. Welke waren dat ook al weer?

Hoe herken je een voltooid deelwoord? Aan de volgende twee kenmerken:

- het is in een zin altijd gecombineerd met een vorm van *hebben*, *worden* of *zijn*
- het begint altijd met een voorvoegsel, zoals *be-*, *ge-*, *ver-*, *er-*, *ont-* of zoals *op-*, *in-*, *aan-*.

Oefeningen

- a.** Geef in de zin hieronder aan wat het gezegde is. Geef vervolgens per zin aan wat de persoonsvorm is. Geef van elk ander werkwoord aan of het een voltooid deelwoord of het hele werkwoord is.

- 1 De Consumentenbond heeft de AH-braadworst uitgeroepen tot Beste Koop.
- 2 We moeten de trein van half zeven halen.
- 3 Bij aankoop van een nieuwe bank kunt u uw oude inruilen.
- 4 Het aantal ziekenhuisopnamen is sinds 2002 sterk toegenomen.
- 5 Ik had je graag een bezoekje willen brengen.

- b.** Noem het gezegde in de volgende zinnen.

- 1 Tijdens de Nijmeegse Vierdaagse moet je wel stevig doorlopen.
- 2 Vorig jaar heeft Margaret, zoals altijd, goed doorgelopen.
- 3 Dit jaar liep ze echter helemaal niet goed door.
- 4 Loop toch eens door!

Hoort *door* nu bij het gezegde of niet? Waarom (niet)?

- c.** Wat is precies het gezegde in de volgende zinnen? Hoe kun je erachter komen welke woorden bij het gezegde horen?

- 1 Wij nodigen jullie uit voor een barbecue.
- 2 Je kwam gisteren wel erg laat thuis.
- 3 Waarom doet Victor nooit mee met buitenspelletjes?
- 4 Gisteren maakten we kennis met onze nieuwe burens.

- d.** Hieronder staat drie keer het woord *verlaten*. Maar is het ook steeds dezelfde werkwoordsvorm? Geef van elke woord aan wat de werkwoordsvorm is.

- 1 Wanneer ga je ons *verlaten*?
- 2 Gisteren heeft hij ons om acht uur *verlaten*.
- 3 Om twaalf uur *verlaten* de genodigden de zaal.

- e.** Wat is het gezegde in de volgende zinnen? Zijn *heeft* en *is* hulpwerkwoord of zelfstandig werkwoord?

- 1 Mijn vriend heeft een zeilboot.
- 2 Folkert is in zijn werkplaats.

Wat weet je nu?

- Je herkent het gezegde in een zin.
- Er zijn drie werkwoordsvormen: de persoonsvorm, het hele werkwoord en het voltooid deelwoord.
- Van sommige werkwoorden kunnen de onderdelen verspreid in de zin staan. Maar al die onderdelen horen bij het gezegde.
- Sommige verschillende werkwoordsvormen kunnen er hetzelfde uitzien.
- Er is ook een zelfstandig werkwoord *hebben* en dat betekent *bezitten*.
- Er is ook een zelfstandig werkwoord *zijn* en dat betekent *zich bevinden*.